

LA FINITUD COM A TRAGEDIA

Una nota

Gerard VILAR

En la nostra llengua, com en moltes altres, el terme «tragèdia» sol ser emprat en diversos sentits prou diferents entre ells. Així, els diccionaris i enciclopèdies usuals recullen, si més no, dos significats principals d'aquest substantiu: en primer lloc, el d'obra dramàtica d'estil elevat que representa una acció seriosa i greu entre personatges importants i en què, per regla general, el protagonista és emmenat per una passió o per la fatalitat vers la catàstrofe; en segon lloc, s'entén també per «tragèdia» qualsevol esdeveniment funest, desgràcia, situació de misèria, etc.¹. D'aquí se segueix el principal significat de l'adjectiu «tràgic», això és: que implica una tragèdia o esdeveniment funest, acomplert en circumstàncies que impliquen una tragèdia. Tot això pel que fa al llenguatge ordinari.

Si en la parla quotidiana ja ens trobem amb dues accepcions tant diferents d'aquesta paraula, quan passem al camp dels discursos teòrics la cosa s'embolica a betzef. Segons que el *modi res considerandi* sigui principalment estètic, polític, ètic, metafísic, antropològic, històric, o qualsevol altre, què sigui «tràgic» o no acostuma a ésser en cada cas quelcom que té poc a veure amb el que des d'altres punts de vista es qualifica de «tràgic». Amb aquesta nota voldria fer una petita cala en el camp metafísic dels significats del terme en qüestió, per tal de contribuir a l'esclariment de tan embullada i polisèmica paraula. Vull referirme essencialment a l'accepció del terme «tràgic» en expressions tals com «concepció tràgica de la vida», «ètica tràgica», «sentiment tràgic de la vida», i d'altres. Però abans fixaré de manera dogmàtica un concepte de tragèdia —el que em sembla personalment més interessant i útil que ens serveixi de boia per a les nostres evolucions perquisitòries.

Inspirant-me en la concepció de Goethe, entenc que una tragèdia és una mena d'esdeveniment —real o fictici; de les tragèdies sempre es pot dir allò de "*se non è vero è ben trovato*"— que es caracteritza per tractar-se d'un conflicte o col·lisió dramàtica en la qual els subjectes agents o pacients d'aquesta col·lisió ultrapassen un o uns límits, incorrent amb això en desmesura, la qual cosa té conseqüències funestes (generalment la mort real o simbòlica), per tal com entre les conseqüències d'una situació tràgica està, en primer lloc, la impossibilitat de trobar una sortida o solució al conflicte plantejat. Per posar

exemples de les peces clàssiques, segons la nostra definició són tragèdies les històries d'*Antígona*, *Els perses*, *Hamlet* o *Woyzzek*; en canvi, no ho són *Orestes*, *Electra*, *La vida és sueño* o *Faust* perquè els drames plantejats troben solució, els conflictes tenen sortida.

Doncs bé, des d'aquest punt de vista en la vida d'home pot haver-hi una tragèdia, però resultaria absurda l'afirmació que la vida en el seu conjunt és «tràgica» com han sostingut alguns filòsofs. ¿Què té, doncs, de «tràgica» la vida per als qui sostenen aquesta concepció de l'existència humana? Al meu entendre i, per dir-ho emblematícament, el tràgic de la vida per a aquests pensadors és sobretot la finitud de l'home, l'existència de nombrosos límits i ilimitacions en la vida humana. Fem una petita relació de noms de filòsofs que han afirmat d'una manera o altra el caràcter tràgic de la vida per causa de la finitud de l'home. Se m'acudeixen, a tall d'exemple, els noms de Pascal, Kant, Schopenhauer, Nietzsche, Simmel, Unamuno o el jove Lukàcs de l'*Anima i les formes*.

En aquesta llista, arbitrària sens dubte, podríem establir dos grups de noms prenent per *fundamentum divisionis* la seva actitud davant el problema de l'existència o manca d'un garant absolut². En el primer grup tindriem Pascal, Kant, Unamuno i el jove Lukàcs. Aquests filòsofs es caracteritzarien, a efectes del que aquí ens importa, perquè afirmen l'existència d'un Déu silenciós, un *deus absconditus* que està aquí però que no ens dóna seguretats, no ens dóna un catecisme moral, no ens dóna certes ni ens serveix de garant perquè ni tan sols ens afirma la seva existència. En l'altre grup tindriem Schopenhauer, Nietzsche i Simmel, els quals coincideixen a afirmar la *mort de déu*, en la certesa que puix que déu no existeix tampoc no existeix el Bé o el Mal, la Veritat o la Falsetat, la Justícia o la Injustícia. Tanmateix, tots ells intentaren trobar un agafador últim per tal de superar el problema de la finitud de l'home: apostant raonadament, en la raó pura, en la voluntat, en la vida, o en qualsevol altre lloc. Cap d'ells, emperò, no trobà un agafall suficientment sòlid com per a lliurar-se de l'«anòmia» que els tenalleva.

La concepció tràgica de la vida comuna a tots aquests pensadors, als quals per altra banda separen abismes teòrics insalvables, és al meu parer un subgènere del que podríem anomenar «con-

cepció ètica del món», això és, aquell tipus de concepció del món que prima els problemes morals, el problema dels valors per damunt de la resta dels problemes filosòfics. En les concepcions ètiques del món tots els problemes resulten ser en darrera instància problemes ètico-existencials, i així la raó teòrètica s'ha de subordinar a la raó pràctica, tots els coneixements han de ser reconduïts fins als fins últims de l'existència humana i es posa un èmfasi ètic a la vella observació que *primun vivere deinde philosophare*. Aquest tipus de cosmovisió pot generar fins i tot certa paranoia o, almenys, pot arribar a ser una forma de visió conspirativa del món. Així, per exemple, Nietzsche escrivia a *Més enllà del bé i del mal*: «... les intencions morals (o immorals) han constituït en tota filosofia l'autèntic germen vital del qual ha brotat sempre la planta sencera. De fet, per aclarir de quina manera han tingut lloc pròpiament les afirmacions metafísiques més remotes d'un filòsof és bo (i intel·ligent) començar preguntant-se sempre: ¿a quina moral (vol ell) arribar? Jo no crec, per tant, que un "instint de coneixement" sigui el pare de la filosofia» (I, 6).

Com deia, les concepcions tràgiques de la vida són una subclasse de les concepcions ètiques del món. Però, ¿quina seria la seva diferència específica respecte a d'altres tipus de concepció ètica del món? La diferència rauria que les concepcions tràgiques són concepcions ètiques que neguen l'existència de valors morals materials fixos, que neguen la certesa o la possibilitat del coneixement moral, però que per altra banda segueixen aferrades a la idea que amb garants, amb un Absolut, si existia, viuríem millor, fins i tot que el bé està en el tot. Així, es parla del «tràgic» d'haver d'escollir professió, d'haver d'elegir entre ser una bona mare i una bona professional, triar col·legi per als fills, etc. El «tràgic», doncs, sembla raure en la dificultat o impossibilitat de fer el Bé, amb majúscula. Pensem per un moment en Kant: tota la seva filosofia podria entendre's com una arduosa i llarga pugna teòrètica amb l'objectiu de sostreure's, si més no formalment, al saber de la finitud de l'home. Qui es captingués d'acord amb l'imperatiu categòric estaria, segons Kant, fent el Bé. Però fixem-nos-hi: no un bé qualsevol, sinó el Bé en absolut, el Bé per a tota l'eternitat. El deure, la bona voluntat, per a Kant, tenen aquesta qualitat per a tot

ésser racional, sigui home o no, i per a tot temps, això és, el deure és deure més enllà de tot temps i espai. I amb això arribem a una possible clau per a la interpretació del que anomenem concepció tràgica del món: la relació amb el temps. Jo diria que en el fons Pascal, Kant, Schopenhauer, Nietzsche, Simmel, Unamuno o el jove Lukàs conceben la vida com a tràgica perquè la veïen o la vivien com una lluita de l'home per assolir un absolut que és en primer lloc l'eternitat, el triomf sobre el temps, el romandre d'alguna manera més enllà de la mort. Allò que és «tràgic» d'aquestes concepcions de la vida humana rau, en definitiva, en la resistència a acabar de debò amb l'Absolut, en la incapacitat per acceptar modestament i humilment la nostra condició limitada, i limitada, per damunt de tot, en el temps. Allò «tràgic» està a anhelar, en suma, ésser déus, criatures Racionals, amb majúscula, o Sobrehomes. Quin pretensió orgull el de Kant quan suposava que podem accedir a l'eternitat realitzant una Bona Acció! Quina desmesura la de Nietzsche quan pretenia situar-se més enllà del bé i del mal i doblegar el temps amb la postulació de l'etern retorn!

A aquestes filosofies de la vida i a aquestes formes de vida caldria contraposar la cosmovisió heroica de la Grècia clàssica renovada i revitalitzada, la cosmovisió resumida en els apotegmes: «sigues!», «coneix-te a tu mateix» i «de res massa!». Per als vells grecs la dificultat o impossibilitat de fer el bé era quelcom acceptat amb humilitat i que no provocava angoixes ni sentiments «tràgics».

Vers l'any 600 a.C., Solon d'Atenes havia escrit en el seu poema:

En totes les accions hi ha un risc i ningú no sap en què va a concloure un assumpte acabat de començar. Així que hom pretèn obrar bé no ha previst que es llança a un dur i enorme desastre, i a un altre, que obrà malament, li concedeix un déu per a tot la sort de l'èxit, que contrarresta la seva pròpia tragèdia³.

Aquest saber dels límits va anar perdent-se amb el desenvolupament de la civilització grega i l'aparició de l'idealisme i el cosmopolitisme. Llevat d'algunes rares excepcions —com per exemple en el cas de l'apòstol sant Pau que, de manera instrumental, emperò, va reconèixer que no feia el bé que volia, sinó el mal que no volia

causar— aquell saber dels límits ha romàs ocult com un arcaic estrat geològic en el subsòl de la nostra cultura. Però el tenim tocant a mà per a qui vulgui i pugui recuperar el que d'ell sigui recuperable. En els grans moments de transformació social i cultural Occident ha girat sempre el seu esguard cap al seu bressol, cap a la seva «pàtria transcendental», com deia Lukács: en el Renaixement i en l'època de les revolucions burge-

ses. Tal vegada ha arribat el moment de fer-nos un altra transfusió de greccitat clàssica. Tanmateix, serà bo recordar les sàvies paraules d'Eliot sobre aquesta mena de recuperacions:

We had the experience but missed the meaning,
And approach to the meaning restores the experience
In a different form...
Only through time time is conquered.

NOTES

¹ Veu «tragèdia» del *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1982.

² Cfr. la tercera part del meu llibre *Raó i marxisme*, Barcelona, Edicions 62, 1979.

³ Reflexions semblants es poden trobar també en Teognis de Mégara (vv. 137 ss), en Simònides de Ceos (fr. 4D), etc.